

jinská musea. Při veškerém počínání musilo býti čítáno se souhlasem a finanční podporou vlády.

V naší republice zamýšlí se (zák. ze 14. dubna 1920 č. 279 sb. z.) zvelebování živností decentralisovati přeměnou dnešních ústavů pro zvelebování živností v Praze a v Brně ve státní (nebo státem pověřené) obvodové ústavy pro zvelebování živností v Čechách, Moravě a Slezsku a zřízení nového státního úřadu zvelebovacího pro Slovensko a Podkarpatskou Rus, k nimž by se samosprávné ústavy pojily tak jako dříve k ústředí vídeňskému.

V ý k o n n á g e n d a, jež připadne výlučně obvodovým ústavům státním nebo samosprávným, obsahuje zvelebování veškeré živnostenské a domácí výroby a člení se v obory h o s p o d á ř s k ý (úvěr, veřejné dodávky, nákup surovin a prodej výrobků, průmyslové výstavy), t e c h n i c k o - h o s p o d á ř s k ý (výrobní postupy, nákup strojův a pomůcek a zkoušení jejich, zkoušení surovin a polotovarů, výstavy technického rázu), d i d a k t i c k ý (odborné kursy a přednášky, kreslírny, studijní cesty a vycházky), d o r o s t o v ý (podpora mistrovského učení, výstavy prací učňů).

K postátnění pražského ústavu komorního (technologicko-průmyslového musea), jehož činnost (v z d ě l a v a c í — kursy a přednášky v Praze i po venkově, individuální vyučování —, z k u š e b n í — mechanická a chemická — i p o r a d n í ve věcech technických a živnostenských) rozšířila se po státním převratu vlastně na území celé republiky, však dosud nedošlo.

§ 25. Otázka učednická.

I. Již za dob rozkvětu cechovního byl řádný, účelný a soustavný výcvik v dílně vždy jen ojedinelým zjevem, na mistrově svědomitosti závislým (Bücher), avšak při skrovné dělbě práce, pomalosti a obmezenosti výroby, stejnosti a stálosti průmyslové techniky mohl budoucí živnostník to, co musil zanedbat jako učň, dohoniti jako tovaryš za dlouhých let nuceného vandru a zaměstnání pomocnického. Větší technická i umělecká zdatnost řemeslníků dob cechovních měla příčinu v naprosté rozdílnosti poměrů výrobních i odbytových v stol. 16. proti poměrům stol. 19. a 20. Ostatně přemnohé vzácné památky uměleckého průmyslu z těch dob byly produkty nikoliv průměrných řemeslníků cechovních, nýbrž skutečných umělců, od cechu druhdy všelijak pronásledovaných.

Za pozdějších dob cechovních výcvik učednický vůbec silně poklesl. Moderní vývoj hospodářský se svou specialisací závodů, dělbou práce uvnitř dílny a tísní malé výroby nebyl pak vůbec přízniv řádnému učení dílenskému, drahé nájemné i živobyetí v městech vylučovalo učně z mistrovny domácnosti a donucovalo je k podnájmům a noclehářství, a období liberalismu s uvolněním svazku cechovního, se svým nazíráním na poměr učební jakožto na ryze soukromoprávní smluvní poměr mezi izolovaným mistrem a izolovaným učněm neučinilo nic, aby učednictví povzneslo.

Výsledkem těchto poměrů byla jednostrannost výcviku, pomíjení obchodnických vědomostí, využívání učně jako mladistvého pomocníka, přepřilňování dílen učni, poklesnutí mravní výchovy. Na učení chodil jen slabší materiál žákovský, s druhé strany také většina mistrů byla méně schopna dáti učňům příležitost k řádnému učení, právě dobří mistři pak upouštěli od přijímání učňů, nemajíce záruky, že učební poměr nebude předčasně na jejich škodu zrušen, ani že by náležitou výchovou získali v budoucnosti řádný kmen tovaryšský; vždyť často právě nejlepší jejich vyučenci odcházeli k lépe placené a i jinak za výhodnějších podmínek prováděné práci tovární.

Učení mistrovské je však i dnes pro massu nejen samostatného řemeslnictva, nýbrž i všeho průmyslového dělnictva pravidelnou průpravou odbornou — počet živnostníků, kteří praktického vzdělání nabylí návštěvou průmyslových učilišť, jest úžasně nepatrný u srovnání s počtem těch, kteří průkaz způsobilosti podali vyučením a tovaryšstvím — má tudíž i stát zájem, aby učednictví živnostenské bylo řádně spravováno.

Bylo sice, zvláště od národohospodářů socialistického směru, a namnoze právem poukazováno, že výcvik u mistra je pravidlem je jednostranný, jak pro zastaralou pracovní metodu, tak pro postupující specialisaci výroby na určitý předmět se obmezující, že je nahodilý, protože práce mistrovny závisí na nahodilých objednávkách, a tudíž nesoustavný a nemethodický, a bývalo doporučováno nahraditi mistrovské učení státními nebo vůbec veřejnými dílnami cvičnými, v kterých by způsobilí učitelé podávali odborný výcvik úplný a methodický. Avšak tyto dílny, kdyby se jimi mělo mistrovské učení nahraditi pro celou massu průmyslového dorostu, byly by jednak příliš nákladné pro veřejnost i učně, jednak nedovedly by mistrovskou dílnu nahraditi, pokud nastávající řemeslník musí poznávati též styk s konsumenty, zvláštěností jejich potřeb, přizpůsobování se jejich požadavkům a zvyklo-

stem. Z těch příčin i denní odborné školy, mistrovské učení zcela nahrazující, ustupují dnes školám, u nichž jistě předejde praktické vzdělání jest předpokladem přijetí.

II. Živnostenská politika vsahuje tudíž i v úpravu poměrů učednických. Poněvadž pak učeň je netoliko svěřencem a žákem mistra, který má bezprostředně bdíti nad jeho výchovou tělesnou, duševní i mravní i nad jeho výcvikem odborným, nýbrž je s druhé strany i dělníkem, který má a musí pracovat pro mistra, jsa jeho svědomitostí či libovůlí vydán nepoměrně větší měrou nežli tovaryš, musí státní politika pečovat nejen o takovou úpravu učednictví, aby učeň byl pro budoucí samostatné provozování živnosti účelně i dostatečně — theoreticky i prakticky — vzdělán, nýbrž i aby chráněn byl proti nepřislušnému zacházení a nemírnému vykořisťování jeho síly pracovní. Státní správa tudíž jednak

a) upravuje, t. j. obmezuje svobodu učebního poměru v zájmu hospodářském i sociálním: určuje totiž osobní (mravní i technické) i věcné náležitosti, jaké míti musí, kdo chce učně vychovávat (řádná osobní i odborná kvalifikace mistra i přiměřená zařízení výrobní), předpisuje obsah i formu (písemnou) učební smlouvy (zejména též dobu přijetí na zkoušku, dobu učební, podmínky předčasného rozvázání smlouvy), upravuje i zaměstnání učňovo (zákaz užívati učně k pracím mimo výrobním, nařízení o návštěvě školy pokračovací a pod.), i konečně obmezuje (nebo dopouští organisacím živnostenským určovati) maximum počtu učňů v jednotlivých podnicích, aby se zabránilo nepoměrnému přílivu učňů i vykořisťování práce učňovské na újmu řádného jejich výcviku.

b) Jednak správa státní doplňuje a skrovnou měrou i nahrazuje učení mistrovské školou (odbornou nebo pokračovací) — nejúčinnější jsou tu odborné školy pokračovací s doplňovacími dílnami učebními — a působí i jinak pozitivně na učednický výcvik a výchovu zaváděním učednických výstavek a zkoušek, premii a subvencemi pro řádné mistry. Veřejná správa jakož i různé instituce humanitní zařizují pak učňovské útulny (pro bydlení a stravování učňů) a besídky (pro účelné jejich zaneprázdnění v dobách klidu, zvl. nedělního a svátečního), učňovská přístřeší pro zatímní zaopatření učňů, než mohou býti umístěni u mistra nebo u některé instituce veřejné, konečně i t. zv. patro-

n á t y m l á d e ž e, jež nahrazují učňům nedostatek rodinné péče a dozoru a poskytují jim i hmotné a morální podpory.

Péči o učednictví a vůbec o mládež škole odrostlou shledáváme nověji ve všech státech kulturních z důvodů sociálních i ethických. Ve Francii, Anglii, Německu a j. vznikly řady spolků pro péči o mládež živnostenskou a učednických patronátů (lidové »conferences et lectures« vzdělávací a zábavné večery, návštěvy museí a závodů, knihovny a čítárny, jazykové vyučování, spolky protialkoholní a střídmostní, hudba, sport, tělocvik, plavání, veslování atd.).

V R a k o u s k u rovněž byla péče o živnostenskou mládež již od r. 1908 důležitou složkou zvelebovací akce maloživnostenské, celkem však učednické útluky byly u nás a podobně v Haliči a v zemích alpských zřizovány zprvu jen nečestně a to na podkladě konfesním nebo národnostním. Četněji ujaly se nedělní a sváteční učednické besídky.

V posledních letech politické strany, zvl. dělnické, se zvláštní vytrvalostí snaží se propagandou osobní i tiskovou a spolkovou vzbuditi v mládeži zájem pro hnutí své strany a vychovávali si tak dorost již stranicky vyškolený.

III. Již od let 1890. vyvíjelo se v rozličných zemích zvláštní prostředkování míst pro učně živnostenské a zejm. poradnictví při volbě povolání. Cechy řemeslnické zřizovaly poradny, aby si vybraly schopné pracovníky pro svůj obor a omezily přepřívání jeho zvláště živly neschopnými. Sprostředkovatelny práce poskytovaly případ od případu poradny, ač jen se zřetlem k dočasnému stavu trhu pracovního, a někdy opět školy hledíce jen zase k duševním schopnostem dětí.

Když od let 1890. ženské hnutí začalo dobývati ženě přístup do rozličných povolání, četné ženské spolky a jejich svazy zařizovaly poradny pro ženská povolání a zkoumaly zároveň jednotlivá povolání co do jejich vhodnosti pro ženy po stránce jak zdravotní, tak i psychologické a fyziologické. Tyto ženské poradny stávají se pak vzory a zhusta základnami pro pozdější poradny všeobecné, vedle nich zařizují se sprostředkovatelny učednických míst pro hochy a pak i pro děvčata a ještě později i poradny pro dorost s vyšším vzděláním školským. Tyto snahy uplatňují se zvl. v Německu a souvisle se hnutím po racionalisaci průmyslové práce, taylorismu a pod. i v Americe (r. 1908 první poradna pro volbu povolání v Bostoně).

Znenáhla i věda pokouší se intensivněji o použití psychologie ke zjištění tělesných i duševních kvalit individua pro určité práce zvlášť důležité, vznikají zkušebny pro studium psychických schopností k jednotlivým povoláním a studium psychologie povolání. Poradnictví chápe se nejen jako obor sociální péče pro dorost obyvatelstva, nýbrž i jako důležitá složka politiky hospodářské, populační a výchovné — hospodářsky zejm. proto, že napomáhá záměrnému rozdělení pracovních sil co do kvantity i kvality, zabraňuje tak pozdější nezaměstnanosti, zvyšuje počet kvalifikovaných pracovníků a usnadňuje jejich uplatnění se, snižuje kontingent dělníků nevyučených a v povolání neuspokojených, umísťuje i ženy v povolání jim přiměřená a včleňuje v hospodářský život i jednotlivce anormální, tělesně či duševně poškozené. Tento všeobecný význam poraden je stupňován u nás, kde nucený průkaz způsobilosti pro značný počet právě nejrozšířenějších povolání (živností řemeslnických i četných koncesních) váže jednotlivce zpravidla doživotně k povolání, k němuž ho bylo po zákonu nabylo.

Poradny pro volbu povolání, jak byly také u nás od r. 1921 (v Praze a v Brně) zřízeny, mají tedy za účel poskytovat osobám bez rozdílu pohlaví, jež se chtějí věnovat praktickému povolání, odborně (zdravotnický, psychologický, hospodářský) zdůvodněnou radu, které povolání by bylo pro jednotlivce nejpříhodnější dle jeho schopností tělesných i duševních, dle jeho sociálního a hospodářského prostředí i dle celkové dočasné situace jednotlivých odvětví výrobních a jejich pravděpodobného vývoje v nejbližší budoucnosti.

Cílem tedy jest především

1. dosáti pro jednotlivá povolání přílivu dorostu tělesně i duševně co nejzpůsobilejšího,
2. v počtu úměrném k jeho nynější a pravděpodobné budoucí potřebě,
3. obeznámiti každého uchazeče s jeho duševními i tělesnými schopnostmi i s požadavky, jaké klade zvolené povolání na své příslušníky.

Dalšími svými snahami (prostředkování míst, besídky a útulky, právní ochrana a pod.) vyrůstají poradny v jakési patronáty mládeže živnostenské.

IV. Již na sklonku 17. stol. v Německu proslulý filosof Leibniz poukazoval na nemethodičnost a nedostatečnost tradičního učení

mistrovského pro výchovu řemeslnického dorostu a dovozoval, že by se účelu jeho dosáhlo »mnohem jenněji, kratčeji a obecně prospěšněji« zřizováním škol řemeslnických. Skutečně propagována i v novější době myšlenka a učiněny pokusy nahraditi řemeslnické učednictví dílnami učebními se soustavným dílenským vyučováním, výcvik u mistra plně nahrazujícím, ne vždy však s úplným úspěchem. Tak Bavorsko a Württembersko pro nábytkové truhlářství, řezbářství, koželužství a j. Více ohlasu nalezla tato myšlenka již od let 1850. v Belgii, kde soukromé t. zv. ateliers d'apprentissage od státu a obcí podporované dobře prospívají, od let 1870. ve Francii a od let 1880. ve Švýcarsku.

Zmodernisování mistrovského učení provádí se místo zřizováním učebních děln státních jednak subvencováním mistrů, kteří se podrobí určitým úředním předpisům (didaktickým, sociálním a pod.), jednak tím, že jednotlivé průmyslové velkozávody (strojířny, elektrárny, státní dráhy, loděnice a j.) samy pečují o vzorný výcvik řemeslnického dorostu jim potřebného.

Takováto péče o učednický výcvik nebývá zanedbávána ani v zemích se zásadní svobodou živnostenskou (v Anglii, Americe), přes to, že učební poměr bývá upraven jen smlouvou soukromou, že také vysvědčení výuční má ráz zcela soukromý, nebývá ani povinných živnostenských škol pokračovacích a potvrzení o odborné způsobilosti vydávají úřady jen v řídkých předepsaných případech z důvodů veřejné bezpečnosti (na př. řídicím automobilů). Avšak v nejnovější době znovu se oceňuje osobní kvalita dělníka i v továrních velkozávodech (zvl. v průmyslu strojníckém a vůbec kovovém, při zpracování dřeva a j.).

V. V péči o živnostenské učednictví vynikly zejm. státy jihoněmecké (Badensko, Hesensko, Württembersko, Bavorsko). Živn. novela z 26. července 1897 v Německu postavila pro úpravu učednictví nové základy, čelíc zvl. vykořisťování učňů a nedostatečnosti jejich výcviku. Učně smějí přijímati do učení jenom ti živnostníci, kteří sami prodělali dobu učební a zkoušku tovaryšskou nebo alespoň po pět let provozovali řemeslo samostatně, neb jako dílovedoucí nebo v pod. postavení. Povinnosti učebního pána v zákoně přesněji vymezeny, nařízeno obligatorně písemné uzavření smlouvy učební i určitá délka doby učební a možnost podrobili se po jejím skončení zkoušce učednické, konečně může býti nařízením obmezen počet učňů v závodech.

Velmi zevrubně upraveno učednictví v našem řádkě živnostenském (zák. z 8. března 1885 ř. z. č. 22 a zvl. zák. z 5. února 1907 ř. z. č. 26).

1. Za učně se pokládá, kdo vstoupí k majiteli do zaměstnání k praktickému naučení se živnosti. Nerozhoduje, bylo-li smluveno učebné či zdali se za práci platí mzda, ani věk a jinaké postavení učňovo (§ 97).

2. Učedníky smějí míti takoví majitelé živností, kteří sami nebo jejich zástupci mají potřebné odborné vědomosti a kteří také věcně (podle zařízení i podle způsobu, jakým živnost provozují) jsou s to předpisům o živnostenském vzdělávání učňů vyhověti, a ukáže-li se z výsledku zkoušky učednické (tovaryšské), že mistr (učební pán) jest vinen nedostatečným úspěchem učňovým, může mu právo míti učně býti odňato (§ 98). Po pěti letech od počátku platnosti živn. novely z r. 1907 mohl pak ministr obchodu naříditi, že ve všech nebo v určitých po řemeslnicku provozovaných živnostech dovoluje se míti učně jenom těm živnostníkům, kteří s prospěchem vykonali zkoušku mistrovskou. Ke konání těchto zkoušek mohl pak ministr obchodu zmocniti ona společenstva, která svým povinností v oboru výchovy živnostenského dorostu s úspěchem činí zadosť, nebo ony ústavy (odborná učiliště a pod.), která svým zřízením poskytují záruku náležitého odborného provádění zkoušek mistrovských (§ 114a) živn. nov. z r. 1907.

3. Učební doba činí při živnostech neprovozovaných po továrnicku 2—4 léta, při továrnických 2—3 léta, v těchto mezích pak určena jest stanovami společenstva resp. smlouvou učební (§ 98 a).

4. Do 4 neděl od počátku učebního poměru musí býti o něm uzavřena písemná smlouva, jejíž obsah upravuje zákon (§ 99): během zkusné doby, která však nesmí trvati déle 3 měsíců, může každá strana od smlouvy jednostranně odstoupiti.

5. Učedníci jsou povinni navštěvovati pravidelně pokračovací školy živnostenské, všeobecné nebo odborné a to až do úplného dosažení cíle vyučovacího, pokud si toto vyučování nebo jiné alespoň rovnocenné s úspěchem neodbyli, a jestliže vlastní vinou nedosáhli dostatečného prospěchu vyučovacího nebo neobstáli u předešlé zkoušky učednické (tovaryšské), bude jim učební doba prodloužena, nejdéle však na půl roku.

6. Stanovy společenstva nebo vládní nařízení mohou určit poměr počtu učedníků k počtu pomocníků (§ 100 a), aby se předešlo nadpoměrnému zaměstnávání učňů.

7. Po řádném ukončení učebního poměru obdrží vyučenec list v ý u č n ý, který jej činí p o m o c n í k e m (§ 104).

8. U živností řemeslnických mají společenstva pečovat, aby všichni učedníci mohli se na konci učební doby podrobiti před zkušební komisí společenstevní z k o u š e e t o v a r y š s k é, po jejímž úspěšném složení obdrží místo listu výučného list t o v a r y š s k ý a nabývají názvu t o v a r y š i.

9. Kdo s prospěchem vykonal zkoušku mistrovskou a provozuje živnost samostatně, smí užívatí titulu z k o u š e n é h o m i s t r a d o l y č n é živnosti.

10. Předpisy o výpovědi a zrušení pracovního poměru neplatí pro učedníky.

VI. Učednická olázka ukázala své stíny i v o b c h o d ě. Také četné prodejní domy přijímaly nepřiměřeně veliký počet učňů, aby ušetřily platů pomocnických, a zůstavovaly pak domnělé vyučence, ve skutečnosti odborně zhořa nevyevičené, osudu. Předlouhá denní doba pracovní, nedostatek přestávek pracovních a odpočinku, obmezený klid nedělní, bídné ubytování a stravování činily poměry učednické v drobných obchodech zpravidla ještě horšími než u řemesel. Pramáno bylo též pečováno o odborný výcvik i o zdravotní a mravnostní poměry kupeckých učednic, novějším vývojem vždy víc a více zaměstnávaných. Odborné stavovské korporace (gremia, komory) jevíly málo zájmu o úpravu počtu učňů k pomocníkům, o závaznou návštěvu škol pokračovacích, o reformy zdravotní a sociální. Samostatné maloobchodnictvo, z těchto živlů potom vzešlé patřilo sociálně i mravně k nejpochybnějším i nejzávadnějším složkám tohoto stavu.

V Rakousku pokusila se přeplňování drobných živností obchodních čeliti živn. novela z r. 1907 zavedením p r ů k a z u z p ů s o b i l o s t i pro drobný obchod se smíšeným zbožím, pro obchody se zbožím koloniálním, specerejním a materiálním. Průkaz budiž podán výučným listem nebo učebními vysvědčeními o řádně ukončeném poměru učebním a vysvědčením o služební době alespoň dvouleté v živnosti obchodní, při čemž celé zaměstnání má obsáhnouti dobu alespoň 5 let. Průkaz tento lze zcela nebo z části nahraditi vysvědčením o úspěšně odbyté návštěvě o d b o r n ý c h učilišť. Zvláštního průkazu pro jednotlivé druhy obchodu jako u řemesel není, průkaz obchodní způsobilosti je generální, opravňuje k nastoupení každé z uvedených obchodních živností.

Rovněž platí povinnost k návštěvě škol pokračovacích (všeobecných nebo kupeckých) pro učně živností obchodních.